

Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra knižničnej a informačnej vedy
Gondova 2, 811 02 Bratislava
Prof. PhDr. Jela Steinerová, PhD.

Oponentský posudok na habilitačnú prácu

Smutný, Zdeněk. (2020). Diskurz sociálnej informatiky. Metodologický východiska, myšlenkové školy a tematická konceptualizácia. Praha: Professional Publishing, 2020. 320 s.

Úvod. Aktuálnosť témy.

Autor prináša komplexný pohľad na vzťahy informačných technológií a ich sociálne kontexty v integrujúcej koncepcii sociálnej informatiky. Spracúva historickú analýzu, základné regionálne teoretické rámce a kultúrne podmienené odlišnosti v prístupoch k sociálnej informatike. Vychádza aj z poznania empirických výskumov v sociálnej informatike – najmä pri hľadaní odpovedí na hlavnú otázku – ako technológie menia sociálne vzťahy a sociálne štruktúry v organizáciách, komunitách, spoločnosti. Tému práce považujem za aktuálnu, najmä pri úvahách o vzťahoch a prienikoch sociálnej informatiky s informačnou vedou, informačným manažmentom a ostatnými príbuznými komunikačnými disciplínami. Práca je spracovaná v širokom tematickom zábere, obsahuje tri oddiely a prináša najmä prehľad aktuálneho stavu v rozvoji sociálnej informatiky. Úvod prezentuje jeden z významných autorov v tejto oblasti, slovinský odborník V. Vehovar. **Celkovo prácu hodnotím ako kvalitne spracovanú a zodpovedajúcu kritériám vedeckej práce na medzinárodnej úrovni v danom odbore.**

Vedecký prínos práce. Pripomienky k obsahu práce.

Pri šírke záberu vyše 250 strán textu je v práci niekedy ťažšia orientácia v nadväznosti na ciele práce. Autor však vedecký výklad podporuje množstvom zaujímavých príkladov a vychádza z výborných analýz aktuálnej medzinárodnej literatúry. **Vedeckým prínosom práce je systematizácia a odkrytie mnohých dimenzií rozvíjajúcej sa sociálnej informatiky.** Tieto dimenzie sú technologické, sociálne, filozofické, historické, geografické, kultúrne, aj politické. Autor poukazuje na roztrieštenosť prístupov k sociálnej informatike a prezentuje jej široký medzinárodný diskurz. Nadväzuje aj na vlastné práce publikované v známych kvalitných časopisoch informačnej vedy (*Journal of Inf. Science, JASIST*).

V šírke tohto záberu je **niekedy problematické identifikovať hlavné posolstvo** autora a oddeliť jeho vlastný vklad. Autor vhodne aplikuje metódy analýz, syntéz, porovnávaní a interpretácií na všeobecnejšej tematickej úrovni, prináša vlastnú štruktúru a vysvetlenie problémov sociálnej informatiky. Konkrétnejší vlastný (empirický) výskum by mohol prácu obohatiť. Prehľad myšlienkových škôl a tematická konceptualizácia sú spracované veľmi dobre, téma sociálnej informatiky je **takto komplexne spracovaná u nás prvýkrát.** Na metodologickej úrovni by však bolo vhodné prácu ukotviť vlastným výskumom. A keďže má práca podnázov *Diskurz sociálnej informatiky*, v tejto súvislosti sa priamo ponúkala možnosť spracovať empirickú analýzu diskurzu o sociálnej informatike z množstva vybraných dokumentov aj prístupov. Diskurzívna analýza ako aplikovaná metóda (v nejakej vybranej časti analýz dokumentov) by umožnila hlbšie vysvetliť niektoré základné pojmy, kategórie a vzťahy medzi nimi a identifikovať prevažujúce interpretačné repertoáre v aktuálnej rozmanitosti prístupov a myšlienkových škôl a nakoniec prispieť aj vlastným originálnym výskumom do danej oblasti.

Autor v širokej perspektíve analyzuje rôznorodé prístupy k sociálnej informatike z hľadiska historického vývoja aj geografických odlišností (nórška, slovinská a britská škola, americká škola, ruská škola, japonská škola). Nie je celkom jasné, ku ktorej zo škôl sa autor prikláňa, hoci z jeho spolupráce so slovinským expertom V. Vehovarom vyplýva určité spojenie s hlavným prúdom americko-britskej školy. Rešpektujem zvolený široký prístup, mám len pripomienku k presahom do oblasti vzťahov technológií a človeka v úvodných kapitolách, ktoré rozpracúvajú koncepcie O. y Gasseta a M. Heideggera. Koncepcie sú zaujímavé, ale podľa mňa **presahujú rámec programu** samotnej sociálnej informatiky a mohli byť spracované stručnejšie.

Ak prvý oddiel rieši najmä vzťahy človeka a techniky ako východisko sociálnej informatiky, v druhom oddieli autor predstavuje postavenie sociálnej informatiky medzi počítačovými disciplínami. Problémom je už samotné **vymedzenie informatiky ako „sociálneho konštruktú“**, pričom autor správne vysvetľuje regionálne a kultúrne odlišnosti pri definovaní, výskume a vzdelávaní v informatike. Veľmi zaujímavé a dôležité sú kapitoly o metodologických prístupoch sociálnej informatiky. Oceňujem aj dôraz, ktorý autor kladie na sociotechnický prístup a sociotechnické interakcie a tiež ich delenie na kultúrne odlišné „západné“ pohľady a „východné“ pohľady. Problémom pre čitateľnosť práce je to, že niektoré časti (napríklad aj o metodologických prístupoch) sa opakujú na viacerých miestach a autor výklad komplikuje rôznymi odbočeniami, prípadne aj príkladmi (v rámečkoch). Tým sa niekedy v práci stráca hlavná myšlienka textu a nie je celkom jasné, kde sú hranice vymedzenia sociálnej informatiky. Napríklad na jednej strane ju autor zaraďuje medzi „počítačové disciplíny“, avšak na druhej strane sa musí vyrovnáť s výrazne sociotechnologickou až sociálno-psychologickou podstatou sociálnej informatiky. Je diskutabilné, či sa autorovi podarilo nájsť **vhodnú mieru sociotechnologickej „zmesi“**, najmä podielu sociálneho, filozofického, psychologického a technologického pri interpretácii sociálnej informatiky a jej hraníc. V tejto súvislosti sa menej pozornosti **venuje vymedzeniu informácie**, podstate sociálnej interakcie, človeku a komunite, informačnému správaniu človeka, ktoré podrobne skúma informačná veda.

Treba tiež zdôrazniť, že okrem sociotechnického prístupu sú dnes informačné interakcie človeka charakterizované aj **sociokognitívnymi a sociokultúrnymi prístupmi**, ktoré v práci chýbajú. Tieto tri prístupy sú v súčasnej informačnej vede podrobne skúmané ako komplementárne práve vo výskumoch informačného správania a informačnej gramotnosti. Z pohľadu témy sociálnej informatiky ich považujem za vysoko relevantné. V súčasnosti sú tu zaujímavé aj interpretácie a **rámce sociálnych praktík** (Schatzki 1996). Myslím, že práve pre prepojenie praxe a teórie je interpretácia informačného správania ako sociokultúrnych praktík (informačné praktiky) významná aj pre sociálnu informatiku, ktorá vychádza z praxe využívania informácií a informačných technológií v sociálnych kontextoch.

V oddiele 3 autor podrobne predstavuje rôzne regionálne školy sociálnej informatiky a ich rozvoj. Táto časť je spracovaná veľmi dobre a mohla by tvoriť aj samostatnú publikáciu. Vynikajúcim spôsobom analyzuje rôzne geograficky a kultúrne podmienené prístupy, aj v nadväznosti na svoje predchádzajúce zahraničné články. Nakoniec autor znovu vysvetľuje metodologické prístupy sociálnej informatiky a tematickú konceptualizáciu sociálnej informatiky (čiastočne spracované v kap. 4). V záverečných kapitolách uvažuje o aplikáciách IKT v sociálnych vedách až po budovanie počítačovej infraštruktúry. Tu by som odporúčala doplniť **pojmy informačná infraštruktúra, dátová infraštruktúra a znalostná infraštruktúra**, ktoré už dlhšie rozpracúva informačná veda pri podpore vedeckej komunikácie v rôznych vedných odboroch (nielen v sociálnych vedách). Aj keď sa práca sústreďuje najmä na konceptuálne spracovanie témy, ja oceňujem práve aplikačné príklady empirických výskumov, ktoré autor uvádza v záverečnej časti ako dôkazy významu tohto odboru.

Z hľadiska spracovania práce pozitívne hodnotím historický a kultúrne orientovaný prístup autora, ktorý podrobne vysvetľuje rozdiely medzi západnou koncepciou sociálnej informatiky (USA, Nórsko, UK) a východnou koncepciou (Rusko). Tým vysvetľuje aj určité **zásadnejšie metodologické odlišnosti**. V tomto zmysle je celkom presvedčujúce tvrdenie o veľkom vplyve americkej školy v Indiane na celosvetový rozvoj a uznanie sociálnej informatiky, najmä s dôrazom na empirické výskumy. Túto koncepciu možno v interpretácii považovať za určujúcu aj pre ďalší možný rozvoj odboru, pretože vymedzuje určité hranice sociálnej informatiky (v prácach Klinga, Rosenbauma, prípadne Mumforda či Brátena). Autor naznačuje, že ostatné koncepcie nezískali také svetové uznanie (citácie vo WoS ai.) a nevytvorili zmysluplnú výskumnú komunitu. Napriek tomu navrhuje vlastný postmoderný prístup, ktorý však nerieši situáciu roztrieštenosti, preto ho považujem za menej produktívny pri budovaní cieleného a zmysluplného obsahu sociálnej informatiky. Pritom chýbajú aj analýzy prác postmoderných filozofov (Lyotard, Baudrillard ai.). **Za vlastný prínos práce** možno považovať **novšiu definíciu sociálnej informatiky a tematickú konceptualizáciu sociálnej informatiky** v kapitole 5.3 a tiež systematizáciu interakcií medzi človekom a technológiami na personálnej, organizačnej a spoločenskej úrovni. V koncepcii autora na to nadväzujú aplikácie počítačového modelovania, služieb, spracovania informácií a analýzy dát, zberu dát a tvorby počítačovej infraštruktúry v sociálnych vedách.

Z hľadiska rozvoja sociálnej informatiky považujem za dôležitú jej úlohu pri tvorbe metodologicky orientovaných artefaktov pre ďalší výskum (metódy WebSM, SCOT, ANT ai., s. 227). Možno by bolo možné uvažovať aj o **podrobnejšom rozpracovaní sociálnych faktorov** vo výskume, ktoré sú oproti výskumom informačného správania (napr. Case a Given 2016) v tejto koncepcii trochu redukované na sociálnu rolu, prípadne generačné faktory či služby pre znevýhodnených používateľov. Veľkú úlohu tu môže zohrávať sociálna stratifikácia komunit a jednotlivcov podľa profesie, vzdelania, veku, typov osobnosti, pohlavia, kognitívnych štýlov, rôznych kontextov ap. V dnešnom aktuálnom diskurze informačnej vedy sa tiež diskutuje o **negatívnych dopadoch technológií** na človeka, o „**odvrátenej strane informácií**“ v digitálnom prostredí (napríklad dezinformácie) a o digitálnej revolúcii. Tieto témy neboli v práci predstavené a súvisia najmä so sociálnymi dopadmi využívania moderných digitálnych technológií.

Pripomienky k štruktúre a forme spracovania práce.

Práca je veľmi rozsiahla, autor poctivo a podrobne analyzuje mnoho východísk aj koncepcií, prináša systematizáciu myšlienok a tém, používa kultivovaný jazyk. Štruktúra argumentácie je síce prijateľná, ale obsahuje mnoho tém presahujúcich hranice odboru. Problémom formy spracovania a prezentácie je štruktúracia a selekcia najdôležitejších tematických presahov a určité cielené ukotvenie hraníc témy (aj keď je to v tejto disciplíne pomerne náročné). V kontexte subjektívneho interpretačného prístupu ide najmä o autorské rozhodnutie o tematickom odbočovaní od základnej témy. Pre študentov by som odporúčala skôr zjednodušiť výklad, spracovať tému prehľadnejšie, s dôrazom na hlavné priority a hranice danej disciplíny a jej vývoja. Z formálneho hľadiska v práci chýba zoznam obrázkov a tabuliek, zoznam skratiek, niektoré časti sa opakujú (napríklad odstavce na s. 213, 214).

Otázky k práci.

V nadväznosti na tieto pripomienky mám k práci niekoľko otázok.

1. Zásadnejším problémom sa zdá byť vymedzenie hraníc sociálnej informatiky z hľadiska tematickej konceptualizácie. Mohol by autor vysvetliť svoju interpretáciu rozdielov medzi sociálnou informatikou a informačnou vedou a určiť presnejšie hranice konceptualizácie sociálnej informatiky?

2. V práci mi chýba hodnotový aspekt rozvoja sociálnej informatiky. Zaujímalo by ma, či existujú prístupy sociálnej informatiky, ktoré sa zaoberajú rozmanitými sociálnymi hodnotami ako základom pri dizajne informačných služieb a systémov. V tejto súvislosti by sme mohli tiež uvažovať o tom, ako by sme mohli vysvetliť súvislosti sociálnej informatiky s oblasťou informačnej etiky, napríklad aj pri aplikáciách systémov umelej inteligencie?
3. Existuje ešte ďalší príbuzný teoreticko-metodologický rámec, ktorý sa týka sociálnej informatiky, konkrétne informačná ekológia. Ako vidí autor súvislosti medzi sociálnou informatikou a informačnou ekológiou? Znovu by bolo zaujímavé skúsiť vymedziť určité hranice medzi týmito dvoma teoretickými a metodologickými koncepciami, ktoré sa týkajú vzťahov informácií, technológií a spoločnosti.
4. Otázkou vyplývajúcou z množstva koncepcií sociálnej informatiky sú aj vzťahy k aplikovaným informatikám, ako napríklad pedagogická informatika, podniková informatika, zdravotnícka informatika, mediálna, právna informatika, lingvistická informatika, organizačná informatika, komunitná, kultúrna informatika, atď. V tejto súvislosti treba povedať, že autor veľmi podrobne rozpracúva horizontálny rozmer (geografické rozdiely) v koncepciách sociálnej informatiky, ale nerieši vertikálny rozmer práve v súvislosti s univerzálnosťou sociálnej informatiky a špecializáciou rôznych odborových informatík. Tu možno pripomenúť aj citát na s. 258 (Nurminen et al. 2006), ktorý naznačuje, že každá informatika je sociálna (neexistuje informatika bez sociálneho). Ako by bolo možné produktívne riešiť vzťahy medzi týmito „odborovými“ aplikovanými informatikami a sociálnou informatikou?
5. Aká je autorova vízia ďalšieho rozvoja sociálnej informatiky? Je tu možné identifikovať nejaké „scenáre“ vývoja?

Celkové zhodnotenie práce.

Práca prináša celistvý prehľad rôznorodých škôl sociálnej informatiky vo svete. Vedecký prínos práce je v komplexnom zhodnotení metodologických a teoretických východísk vzťahov človeka a technológií, v podrobnej analýze myšlienkových škôl a v tematickej konceptualizácii sociálnej informatiky. Takéto komplexné spracovanie témy možno považovať v ČR za priekopnícke a výborne zasadené do medzinárodného kontextu. Práca prispieva k formovaniu a rozvoju konceptuálnych základov sociálnej informatiky. Práca môže byť užitočná nielen pre ďalší výskum v oblasti sociálnej informatiky, ale aj pre orientáciu študentov v ČR a SR v zložitej problematike. Autor priniesol systematizáciu poznatkov v danej oblasti a nové pohľady aj podnety na nové výskumy v historickej, technologickej, sociálnej aj informačnej dimenzii rozvoja sociálnej informatiky. Výrazným prínosom je metodologická časť práce, ktorá vysvetľuje rôznorodosť prístupov a koncepcií a poukazuje na možnosti rozvoja sociálnej informatiky v budúcnosti. Vlastný prínos autora je v novom definovaní sociálnej informatiky v postmodernom kontexte a vo vlastnej tematickej konceptualizácii problematiky. Preto odporúčam habilitačnú prácu prijať na obhajobu v rámci habilitačného konania v odbore Aplikovaná informatika na Fakulte informatiky a štatistiky VŠE Praha a po úspešnom habilitačnom konaní udeliť Z. Smutnému vedecko-pedagogický titul docent.

Bratislava, 25.5.2021

Prof. PhDr. Jela Steinerová, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave
 Filozofická fakulta, KKIV FiFUK
 Gondova 2, 811 02 Bratislava
jela.steinerova@uniba.sk

CASE, D.O. and Given, L.M. (2016), *Looking for information. A Survey of Research on Information Seeking, Needs and Behavior*, 4th ed. Bingley: Emerald Pub. 2016. 507s. ISBN 978-1-780560-968-8.

SCHATZKI, Theodore R. (1996). *Social Practices. A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. ISBN 0-521-56022-5. 248 s.